

Redovisningsskyldighet i senare rättspraxis. En skyldighet med komplikationer

GÖRAN MILLQVIST

1. Inledning

I sin avhandling från 1976, *Förskingring*, påvisar Suzanne Wennberg vilken osäkerhet som kringgärdar begreppet redovisningsplikt, både civilrättsligt och straffrättsligt, och vilka problem detta för med sig ur straffrättslig synpunkt då det gäller förskingringsbrottet. Sedan avhandlingen lades fram har 32 år förflutit men frågan är om någon större klarhet har åstadkommit i rättstillämpningen kring redovisningsplikten under denna tid. Den civilrättsliga osäkerheten består till stor del i svårigheterna i att ringa in och precisera de fall då redovisningsskyldighet föreligger samt vilken verkan den har sakrättsligt sett. Den straffrättsliga osäkerheten är i mycket en effekt av att civil redovisningsskyldighet utgör ett rekvisit i straffstadgandet om förskingring i 10 kap. 1 § BrB. Det finns ett beroendeförhållande mellan rättsområdena som i sig kan vålla bekymmer. Civilrättsliga bedömningar är ofta baserade på ”mjukare data” än straffrättsliga. Det kan vara besvärligt och ovant att föra in sådana överväganden i den straffprocessuella miljön.

Som en liten hyllning till Suzanne vill jag återkoppla till frågan om civilrättslig redovisningsskyldighet och straffrätten genom en kort exposé över rättsutvecklingen i rättspraxis på den civilrättsliga sidan sedan mitten av 1970-talet vad gäller situationer där redovisningsskyldighet ansetts föreligga.¹ Jag vill också något diskutera ett speciellt fall, nämligen förhållandet mellan brottsligt åtkomna penningmedel och redovisningsskyldighet. Först dock några ord om lagen (1944:181) om redovisningsmedel (RVL).

¹ Från denna period finns två fall från HD avseende 10 kap. 1 § BrB, NJA 1985 s. 747 och NJA 1998 s. 583, samt några hovrättsfall. Dessa tas dock inte upp särskilt här.

2. Den civilrättsliga regleringen

Sambandet mellan RVL och straffrätten har varit starkt från början. Lagen tillkom på grund av utvidgningar i dåvarande 22 kap. 1 § strafflagen avseende penningförskingring. Det ansågs önskvärt att det klargjordes vilka förutsättningar som skulle vara uppfyllda för en korrekt civilrättslig hantering av redovisningsmedel. Departementschefen uttalade i prop. 1943:81, ”I motsats till vad som tidigare gällt kan alltså den som mottagit penningmedel med redovisningsskyldighet, men utan förpliktelse att hålla dem avskilda, dömas för förskingring, om han sammanblandar medlen med sina egna så att den redovisningsberättigades äganderätt går förlorad och han därvid är eller senare blir insolvent.”² För att undvika att sysloman och andra mellanhänder mer eller mindre ovetande gjorde sig skyldiga till förskingring borde frågan om hanteringen av redovisningsmedel klargöras, vilket skedde genom RVL:s tillkomst.

Lagen anger de civilrättsliga förutsättningarna för att en redovisningsberättigad huvudman skall vara bibehållen sin äganderätt till redovisningsmedel, trots att dessa inte i strikt mening hållits åtskilda med bibehållen identitet hos den redovisningsskyldige. Lagen bygger på en oskriven huvudregel om att även helt fungibel egendom i annans besittning kan vara förbehållen ägaren såvida den kan identifieras med bibehållen identitet, den så kallade specialitetsprincipen. Identitetskravet upprätthålles dock inte strikt vad gäller enheter inom samma egendomslag.³ Är specialitetskravet uppfyllt skall äganderätten respekteras vid utmätning hos besittaren och i dennes konkurs, ägaren har med andra ord separationsrätt. Så som RVL kom att utformas blev dess viktigaste funktion att ange under vilka förutsättningar borgenärsskydd i form av separationsrätt kan föreligga till ett belopp pengar eller, analogt, annan fungibel egendom. Lagen bildar därmed gräns mot vad som skall rubriceras som vanliga fordringar. En distinktion som är avgörande för borgenä-

² NJA II 1944 s. 400.

³ HD gjorde följande principiella uttalande i NJA 1994 s. 506 (510), ”För att separationsrätt i en konkurs skall föreligga till egendom som deponerats hos gäldenären krävs principiellt att egendomen kan identifieras. Såsom domstolarna uttalar hindrar detta inte att separationsrätt till fungibel egendom kan godtagas i vissa fall även då egendomen mist sin identitet genom sammanblandning med annan egendom och deponenten därför inte har anspråk på att återfå exakt samma föremål som han överlämnat.

Då en depositarie sammanblandat flera deponenters egendom anses sålunda de olika deponenterna ha samäganderätt till den sammanlagda förmögenhetsmassan, jfr t ex 3 st lagen (1944:181) om redovisningsmedel. Det förhållandet att egendomen ingår som en del i en avgränsbar egendomsmassa anses här vara tillräckligt för identifiering.”

rens rättsställning i förhållande till konkurrerande borgenärer vid utmätning och konkurs.

RVL är ett exempel på en lagstiftningsteknik av det minimalistiska slaget. Den är endast åtta rader lång i lagboken, uppdelade i tre korta textstycken, men har ändå ett mycket vidsträckt tillämpningsområde. RVL:s rekvisit för vad som utgör redovisningsskuld, till skillnad från en ”vanlig” penningsskuld, är att någon ”mottagit medel för annan, med skyldighet att redovisa för dem”. Denna skyldighet kan framgå direkt på grund av lag, såsom 12 § tredje stycket fastighetsmäklarlagen (1995:400) avseende bland annat handpenning vid fastighetsköp, och 8 kap. 4 § RB avseende advokats hantering av klientmedel. Men den kan även framgå av rättsförhållandets natur i den meningen att det framgår att en person mottagit medel för annans räkning som något slags ombud, mellanhand eller förvaltare.⁴ Rättsförhållandet mellan den berättigade och den förpliktade skall vara sådant att däri ingår att den förpliktade tagit emot, från den berättigade eller från tredje man, medel som tillhör den berättigade och som den förpliktade inte får förfoga över för egen räkning. Den förpliktade är skyldig att se till att inte riskera den berättigades rätt till medlen genom att disponera över dem för egen räkning och därmed åstadkomma en förändring av separationsrätten till en osäkrad fordringsrätt. Ett sådant agerande kan som sagt också utgöra förskingring enligt 10 kap. 1 § BrB eller olovligt förfogande enligt 10 kap. 4 § BrB om övriga brottsrekvisit är uppfyllda.

Walin menar att det är svårt att närmare precisera vad som avses med redovisningsskyldighet och ifrågasätter om det ”överhuvud kan generellt beskrivas annat än negativt, nämligen så att det förutsätts en förpliktelse att prestera som *inte* enbart är en vanlig betalningsförpliktelse.⁵ Även Hellner har svårigheter med att precisera omfånget. ”Man kan uttrycka det avgörande momentet så, att penningmedlen skall betraktas som ett ’främmande värde’ i innehavarens ekonomi, eventuellt, med ett något svagare uttryck, så att gäldenären skall inneha dem för annans räkning.”⁶

Utöver en viss svårighet i att ringa in tillämpningsområdet för RVL bör också uppmärksammas frågan om avskiljande. Redovisningsskyldighet i RVL:s mening kan föreligga utan att något avtalsförhållande föreligger mellan den redovisningsskyldige och den berättigade. Det kan vara tillfälliga,

⁴ J. Hellner, Redovisningsskyldighet i kontraktsrätten, Festskrift till Henrik Hessler, Norstedts 1985, s. 235 f., och G. Walin, Separationsrätt, Norstedts 1975, s. 97 f.

⁵ G. Walin, a.a. s. 98.

⁶ J. Hellner, a.a. 245 f., not utelämnad.

oförutsedda omständigheter som gör att en part får omhand medel som tillhör någon annan. Det är då inte en förutsättning för redovisningsskyldighet att det finns något åläggande om att hålla medel avskilda. Det är viktigt att notera att man måste hålla isär redovisningsskyldighet och avskiljandeskyldighet. En part kan vara redovisningsskyldig och motparten kan åtnjuta separationsrätt trots att den redovisningsskyldige inte har någon skyldighet att hålla redovisningsmedel avskilda från sin övriga ekonomi i alla lägen. Där emot är det väsentligt att den redovisningsskyldige inte äger disponera över medlen för egen räkning i situationer då han är eller kan bli insolvent. Om så är fallet föreligger nämligen vad som närmast kan betecknas som kreditgivning, inte redovisningsskyldighet. Denna aspekt var central i rättsfallet NJA 2007 s. 599 genom att det hävdades av käranden (den redovisningsskyldiges konkursbo i återvinningstvist), att en tidigare, odiskutabel redovisningsskyldighet omvandlats till vanlig kredit på grund av att konkursbolaget fått medgivande till att disponera över medlen för egen räkning utan begränsning. Konkursboet lyckades dock inte styrka denna avtalsförändring och förlorade målet i den delen.

Lagen tillhandahåller tre alternativa situationer då rättsföljden separationsrätt inträder för den redovisningsberättigade och denne således är bibehållen ägare till medel som innehas av den redovisningsskyldige. Avskiljande i redovisningssyfte är det första alternativet. Om den redovisningsskyldige ser till att så snart det kan ske sätta undan det belopp som skall redovisas på särskilt konto eller rent fysiskt stoppar pengar i en särskild burk, uppfyller han lagens huvudalternativ för separationsrätt. Tillräckligt avskiljande förutsätter att redovisningsmedlen kan identifieras som medel avsatta för redovisning till den aktuella huvudmannen.⁷

Det andra alternativet är att den redovisningsskyldige inte gör något alls åt redovisningsbeloppet, det ingår fullt ut i hans tillgångar, men han håller sig solvent och riskerar aldrig värdet av den redovisningsberättigades fordran. Ett sådant förfarande förutsätter dock att det inte finns avtal som föreskriver annat.⁸

⁷ Se dep.chefen i prop. 1944:81 s. 32, "För att ett avskilt belopp skall vara skyddat, bör vidare i enlighet med förslaget krävas, att beloppet skall vara avsett för ett eller flera *bestämda redovisningsändamål*. Det är alltså icke tillfyllest, att en klumpsumma avskilts för blivande redovisningsskulder i allmänhet."

⁸ HD uttalade i NJA 2007 s. 599 (621) "Att [en syssloman] är redovisningsskyldig innebär att han – om han inte utan dröjsmål eller åtminstone innan han blir insolvent har avskilt

Det tredje alternativet styr inte den redovisningsskyldige själv över utan är en ren dröjsmålsfråga som aktualiseras om han mottar redovisningsmedel då han är insolvent. Nämligen frågan om den redovisningsskyldige är i dröjsmål med avskiljande av medel eller om dessa fortfarande är omedelbart tillgängliga för avskiljande. Så länge dröjsmål inte inträtt är de fortfarande reserverade för den redovisningsberättigade.⁹

3. Situationer från rättspraxis där redovisningsskyldighet föreläggat

Sedan mitten av 1970-talet har RVL varit aktuell för prövning i ett knappt 20-tal refererade fall. I drygt hälften av dessa har det rört sig om situationer där man kan förvänta sig att en redovisningsskyldighet föreligger eller åtminstone kan föreligga. Två fall från början av 1980-talet handlade om bolagsföreträdare som innehade bolagets kassa och kontanta medel, NJA 1983 s. 109 och NJA 1984 s. 595, i båda fallen rörde det sig om dagskassor från restauranger. Tre senare fall gällde anlitat ombud för försäljning av egendom, NJA 1987 s. 517, NJA 1989 s. 781 och NJA 1994 s. 190. I 1987 och 1989 års fall gällde det bilförsäljningar genom ombud och hanteringen av köpeskillingen efter genomförd försäljning; i 1994 års fall advokats möjlighet att nedsätta köpeskillning avseende ett försålt kommanditbolag sedan tvist uppstått mellan säljarna om fördelningen av köpeskillingen. Två fall från senare tid gällde fasta representanter för försäljning av tjänster, de i not 7 och 8 nämnda NJA 2007 s. 599 och NJA 1999 s. 812, i båda fallen resebyråer som sålde flygbiljetter för flygbolags räkning. I ett fall från samma tid, NJA 2000 s. 685, var det bland annat fråga om den redovisningsskyldighet som kan föreligga för kommissionär gentemot kommittenten och verkan därav i kommissionärens konkurs. Här kan också nämnas RH 1988:143 där en kassör i en idrottsförening satte in ett lån föreningen beviljats på sitt eget bankkonto.

I dessa nio fall rådde det knappast någon tvekan om att gäldenären var redovisningsskyldig i RVL:s mening gentemot sin motpart. Gäldenären var

mottagna medel eller motsvarande belopp – aldrig får hantera sin egen ekonomi på sådant sätt att värdet på huvudmannens fordran sätts i fara.”

⁹ Här har HD förklarat i NJA 1999 s. 812 (819) ”Med hänsyn [till gäldenärens kommersiella karaktär] och med beaktande av att separationsrätt till icke avskilda penningmedel är ett rättsligt undantag som bör ges en snäv tillämpning, får dröjsmål anses ha uppkommit med avskiljandet av medel som inbetalats till [gäldenären senast fyra dagar före fristdagen].”

syssloman av något slag – företrädare, ombud eller kommissionär – för en huvudman och hanterade huvudmannens medel för dennes räkning. Galdenären var därmed redovisningsskyldig för sin hantering och fråga var om huvudmannens rätt till medlen var intakt i enlighet med RVL.

Frågan om kvittning mot redovisningsskuld har dykt upp på nytt. Redan i NJA 1971 s. 122¹⁰ förklarade HD att kvittning mellan arvodesfordran och redovisningsskuld gick bra och nu på senaste tid har denna fråga varit uppe till prövning dels i RH 2007:73, dels i HD:s beslut 9 juli 2008, Ö 4397-06. I fallen har det rört sig om olika slags sysslomäns rätt att kvitta sin arvodesfordran mot vad som tveklöst har varit huvudmannens medel under sysslomannens disposition med redovisningsansvar, således typiska exempel på redovisningsfall. I 1971 års fall rörde det sig om en fastighetsmäklare, i 2007 års hovrättsfall rörde det sig om likvidator enligt aktiebolagslagen och i HD:s senaste beslut om en rekonstruktör enligt lagen om företagsrekonstruktion. I vad mån kvittning mellan icke konnexa fordringar, där den ena är en redovisningsfordran, går för sig är ännu inte avgjort.¹¹

I andra fall har situationen däremot varit mera avvikande från det typiska sysslomannaförhållandet. I NJA 1985 s. 836 rörde det sig om en misstagsbetalning där en säljare fått betalt för samma leverans från två håll på grund av missförstånd från en av betalarna. Säljaren hann dock gå i konkurs innan misstaget rättades till och fråga var om betalaren trots detta hade rätt att få tillbaka betalningen. Det ansågs av HD vara fallet på grund av att dröjsmål med avskiljande av medlen inte hunnit inträda vid konkursutbrottet. I NJA 1987 s. 18 gällde det en utbetalning av statligt räntebidrag till en f.d. fastighetsägare och dennes redovisningsskyldighet gentemot dem som köpt fastigheterna. Fastighetssäljaren ville vidareföra betalningen till köparna men hindrades av att hans bankkonto belagts med kvarstad på annan borgenärs begäran strax efter att betalningen inlutit. Även i detta fall medförde kravet på dröjsmål med avskiljandet att beloppet var reserverat för köparna. I NJA 1989 s. 768 ställdes frågan om en arrangör av en pokerturning var redovisningsskyldig i RVL:s mening för de spelavgifter han uppburit av deltagarna och om dessa därmed hade företräde till de belopp polisen tagit i beslag då turneringen avbröts. Redovisningsskyldighet ansågs föreligga och eftersom polisen slog till under turneringens gång hade dröjsmål inte hunnit inträda.

¹⁰ Se om detta fall S. Wennberg, *Förskingring*, s. 280 f. och S. Lindskog, *Kvittning*, 2 uppl., Norstedts 1993, s. 146 ff.

¹¹ Jfr S. Lindskog, a.a. s. 148.

I NJA 1994 s. 506 rörde det sig om lagerhållning (deposition) av spannmål av lantbrukare hos ett kvarnbolag och RVL utgjorde bakgrund för HD när det konstaterades att den deponerade egendomen kunde separeras ur deponitariens konkurs trots att det rörde sig om i verklig mening fungibel egendom. I NJA 1995 s. 367 II handlade det om så kallad investortleasing och leasingbolagets roll av administratör av det leasingkontrakt som överlätits till en investor. Leasingbolaget förmedlade inkommande leasingavgifter från leaseta-garen till investorn under redovisningsansvar. I NJA 1998 s. 275 slutligen var det fråga om ett samboförhållande där kvinnan betalat in pengar till mannens bankkonto för gemensamma ändamål och hennes eventuella rätt till dessa medel framför mannens utmätningsborgenärer. Principiellt kunde hon ha sådan rätt men hade i fallet inte lyckats styrka avskiljande varför dröjsmål och sammanblandning ansågs föreligga.

Det går knappast att sammanfoga denna rättspraxis i någon form av fungerande syntes vad gäller RVL:s tillämpningsområde. Och det finns kanske inte heller någon egentlig anledning att försöka. En viss flexibilitet i fastläggandet av tillämpningsområdet är nog nödvändig för att undvika risken för uteslutning av relevanta fall. En redovisningsskyldighet med de rättsverkningar detta medför kan visa sig föreligga och uppstå i oväntade situationer. Den gemensamma kärnan är att en person av någon anledning har fått omhand någon annans medel, som ett främmande värde i sin ekonomi, under sådana förutsättningar att en skyldighet att göra redo för och vidarebefordra dem uppstår.¹²

4. Något om redovisningsskyldighet för medel som åtkommit genom brott

Den 1 mars 2008 klockan 21.05 grips fyra män av polisen i Östersund misstänkta för grov stöld med flera brott. Samma dag klockan 18.30 har två av männen enligt åklagarens stämningsansökan, ”tillsammans och i samråd från E. och B. J:s bostad i [...], olovligen tagit och tillägnat sig 18 300 kr. [Två av männen] har tillåtits att komma in i bostaden och där uppehållit målsägandena (födda 1923 respektive 1925) i köket, samtidigt som [en av männen], och endera av [de andra] smugit sig in i ett angränsande rum och tillgripit angivna kontanter ur tre plånböcker som förvarades i ett skrivbord.” Då männen grips och visiteras har de sammanlagt 25 500 kr på sig fördelade

¹² Jfr J. Hellner, a.a. s. 257.

med olika belopp dem emellan. Kontanterna tas i beslag och beläggs med kvarstad. Männen döms av Östersunds tingsrätt för stölden och andra brott till olika påföljder samt åläggs solidarisk skadeståndsskyldighet gentemot E. och B. J. till fulla beloppet 18 300 kr samt 10 000 kr till dem vardera för kränkning samt sveda och värk.¹³ Tre av männen överklagar till hovrätten där viss justering sker i påföljderna och det ideella skadeståndet sätts ned till 7 000 kr vardera. I övrigt ingen ändring.¹⁴

Frågan är om dessa fyra män genom stölden blev redovisningsskyldiga gentemot E. och B. J. och om ett yrkande om redovisning samt separationsrätt kunnat få framgång i domstolarna. De greps två och en halv timme efter stölden och det påträffades då en beaktansvärd summa kontanter hos dem. Som läget är nu är gärningsmännen visserligen skadeståndsansvariga men det innebär ju ingen garanti för att de kan och kommer att betala skadeståndet. Andra borgenärer lär stå före i kön till dessa gäldenärens tillgångar. En separationsrätt däremot skulle innebära att E. och B. J. återfick åtminstone det stulna beloppet per omgående, utan konkurrens med eventuella andra borgenärer.

En redovisningsskyldighet för tjuven har skymtat i förarbeten och litteratur som ett möjligt fall av redovisningsskyldighet utanför kontraktsförhållanden. Däremot finns det veterligen inget exempel på sådan tillämpning från rättspraxis.¹⁵ I dåvarande 17 kap. 2 § HB¹⁶ reglerades separationsrätt ur gäldenärens bo för ägaren av bland annat ”stulet, rövat, lånt eller lagt gods”, vilket i vissa fall kunde utbytas mot separation av annan egendom eller fordran genom surrogation.¹⁷ Före RVL:s tillkomst var detta stagande grunden för separationsrätt även av pengar och fungibel egendom vilket var ett av skälen till att klagörande lagstiftning ansågs behövlig.¹⁸ Det antogs att då det gällde pengar krävdes att beloppet hela tiden hållits avskilt av den redovisningsskyl-

¹³ Östersunds tingsrätt, Rotel 5, Dom 2008-04-01, Mål nr B 563-08.

¹⁴ Hovrätten för Nedre Norrland, Rotel 4, Dom 2008-05-22, Mål nr B 435-08.

¹⁵ Det kan dock nämnas att HD i NJA 1994 s. 506 påpekar att avsikten inte varit att RVL skulle tolkas *e contrario*. Det kan väl tänkas fall av separationsrätt till pengar och fungibel egendom som inte kan inordnas under RVL. Det bör kunna gälla både förutsättningarna för att redovisningsskyldighet över huvud skall föreligga och rekvisiten för bibehållen separationsrätt.

¹⁶ Hela 17 kap. HB upphävdes i samband med förmånsrättslagens (1970:979) tillkomst, överg.best. punkt 1.

¹⁷ I samband med RVL:s tillkomst ströks en passage i stadgandet angående separationsrättens bortfall och omvandling till en skadeståndsfordran efter det att separationsegendomen gått förlorad, se NJA II 1944 s. 408 och 419.

¹⁸ NJA II 1944 s. 404.

dige och även en kortvarig sammanblandning medförde att separationsrätten gick förlorad.

I utredningen till förslaget till RVL, med Walin som ordförande för de sakkunniga, finns visst stöd för att stöldfallet skulle kunna vara ett fall av redovisningsskyldighet. I anslutning till genomgång av då gällande rätt, bland annat av fall där samäganderätt uppstår, sägs att, ”Om en tjuv lägger stulna sedlar i en plånbok, där han har jämväl andra sedlar”, bör samäganderätt till den totala summan uppstå mellan tjuven och den bestulne.¹⁹

Walin tycks ha varit av den uppfattningen att stöld kunde grunda separationsrättsanspråk för den bestulne gentemot tjuven i analogi med RVL. Men han nämner aldrig uttryckligen fallet med stulna pengar. Han menade när det gällde äldre rätt att då ett utbyte skedde för huvudmannens räkning, denne borde vara bibehållen sin rätt, på samma sätt som gällde vid kommission. Som ett exempel påpekade han, ”Även om en tjuv växlade en stulen sedel borde rimligen vad som fanns i behåll av de pengar han växlat till sig anses tillhöra den bestulne. Eljest skulle pengarna ej kunna åtkommas annat än efter utmätning eller i konkurs.”²⁰ Walin återkommer därefter till stöldfallet vid genomgång av RVL men då endast avseende stöldgods och rätten till pengar efter omvandling av godset. ”Tjuvens eller hälarens vanliga borgenärer har naturligtvis inte bättre grundat anspråk på att få ta hand om tillgängliga medel efter realisation av godset än borgenärer till den som har redovisningsansvar i egentlig mening, och den bestulne har snarast ett bättre grundat anspråk att bli sakrättsligt skyddad än den som anlitat syssloman. Det blir dock här närmast frågan i vilken omfattning surrogation kan ge den bestulne skydd.”²¹

Hessler är mera bestämd i sin uppfattning. Han anför ”En redovisningsfordran – med den verkan som avskiljande av medel har beträffande sådan – måste tydligen anses föreligga, då någon obehörigen frånhänt annan pengar. Det mest karaktäristiska fallet är ju det att B stulit pengar från A.”²² Han återkommer också till stöldfallet i samband med frågan om tillräckligt avskiljande av medel. Om viss sammanblandning skett med en del av den redovisningsskyldiges egendom, är det tänkbart att samäganderätt skulle kunna fö-

¹⁹ SOU 1943:24 s. 13.

²⁰ G. Walin, Separationsrätt, s. 85, jfr av Walin anförts rättsfall NJA 1907 s. 335 (JustR Marks von Würtenbergs votum).

²¹ G. Walin, a.a. s. 107 (not utelämnad).

²² H. Hessler, Allmän sakrätt, Norstedts 1973, s. 479 f. (not utelämnad).

religga. ”Ett exempel skulle kunna vara att en tjuv har lagt stulna pengar i sin plånbok, där de fortfarande finns då han blir gripen.”²³

Rodhe refererar till uppfattningen i litteraturen men framför inget eget ställningstagande. ”Det har diskuterats om inte den av redovisningslagen knäsatta principen [för separationsrätt] skulle kunna genom extensiv eller analogisk tolkning utsträckas till situationer som faller utanför lagens ordalag men dock är beslätade med dem lagen i första hand avser. Man har såsom exempel nämnt att upphittaren och tjuven borde vara redovisningsskyldiga i lagens mening.”²⁴

Håstad är mera bestämd i frågan om RVL:s tillämplighet på stöldfallet. I samband med påpekande om att RVL för sin tillämpning inte kräver att det finns något avtalsförhållande påpekas, ”Även den som stulit medlen, torde ha mottagit dem för annan (den bestulne) med redovisningsskyldighet.”²⁵ Likaså hänvisar han till stöldfallet i diskussionen av vad som krävs för tillräckligt avskiljande. Håstad menar att det kan ifrågasättas om inte HD i några fall krävt redovisnings*avsikt*, utöver en klar redovisningsskyldighet baserad på rättsförhållandet, för separationsrätt till medel som nyss mottagits. ”Men bör ett sådant krav gälla, om en utmätningsman tar en tjuv på färsk gärning?”²⁶ Likaså är han inne på stöldfallet som exempel i samband med effekterna av sammanblandning av medel av den redovisningsskyldige. ”Det är uppenbart att det ibland framstår som stötande, om huvudmannen förlorar sin separationsrätt bara därför att sammanblandning skett, när huvudmannen inte tillåtit sammanblandning och inte kunnat skydda sig mot den (på annat sätt än att välja en mer tillförlitlig syssloman, eller förvara sin egendom fullkomligt stöldsäkert).”²⁷ Det är uppenbart att Håstad anser tjuven vara redovisningsskyldig gentemot den bestulne för vad han stulit och att rättsverkningar enligt RVL är tillämpliga på detta fall. Den bestulne bör således med detta synsätt kunna yrka på separationsrätt i enlighet med RVL, särskilt när det gäller en nyss genomförd stöld och medlen därmed är omedelbart tillgängliga för avskiljande hos tjuven.

²³ H. Hessler, a.a. s. 485, hänvisning görs till SOU 1943:24 s. 11 ff.

²⁴ K. Rodhe, Handbok i sakrätt, Norstedts 1985, s. 225 (not utelämnad).

²⁵ T. Håstad, Sakrätt avseende lös egendom, 6 uppl., Norstedts 1996 (med suppl. 2004), s. 161.

²⁶ T. Håstad, a.a. s. 170.

²⁷ T. Håstad, a.a. s. 173.

Frågan är om det finns skäl att tro att RVL *inte* skulle vara direkt eller analogt tillämplig på stöldfallet. Exemplet ovan visar ju att denna möjlighet inte prövades i verkligheten.

En svaghet i resonemanget är att man bortser från tjuvens syfte med stölden och därmed hans inställning till det stulna beloppet, eller i vart fall inte tillmäter denna aspekt någon betydelse. Tjuven lär typiskt sett genomföra stölden för att lägga beslag på beloppet för egen räkning. Stölden genomförs för att komma över pengar för egen förbrukning och tjuven har typiskt sett ingen som helst avsikt att redovisa något till den bestulne. Att anse honom bli redovisningsskyldig för stöldbelpet är då en juridisk konstruktion som läggs på en verklighet av tämligen avvikande slag. Därmed uppstår risk för en konstlad rättstillämpning som inte bör främjas.

Ett annat argument mot kopplingen till RVL kan vara att det blir tillfälligheter som avgör om den bestulne får tillbaka några pengar. Det är främst i de fall som exemplet ovan representerar som det verkliga kan bli aktuellt med ett redovisningsansvar som kan ge någon utdelning. Således fall där tjuven grips mycket snart efter stölden och då har stöldbelpet på sig eller under sin omedelbara kontroll. Bankautomatsprängaren ertappas i en lokal där han förvarar resterna av den senaste sprängningen och det kan styrkas att de pengar som påträffas kommer från sprängningen. Har det däremot gått någon tid sedan stölden och tjuven kanske hunnit med andra brott under denna tid, är det knappast möjligt att tillämpa RVL på situationen med framgång för den bestulne. Kopplingen mellan de medel som eventuellt påträffas och den tidigare stölden är utplånad och tidsfaktorn gör att andra stycket RVL angående medel omedelbart tillgängliga för avskiljande, är passerat på grund av dröjsmål.

Å andra sidan kan med visst fog hävdas att tjuvens inställning till stöldbelpet knappast behöver beaktas, åtminstone inte till nackdel för den bestulne, eftersom han kommit över pengarna på ett olagligt sätt. Det är den bestulne som bör gynnas av rättsreglerna, även de civilrättsliga. Tillfällighetsargumentet är i och för sig riktigt – en allmän tillämpning av RVL på stöldfallen skulle innebära återställande i vissa fall men inte i andra – men är knappast ett starkt argument mot att reglerna i uppenbara fall bör vara så smidiga att ett stöldbelpet omedelbart kan återställas till den bestulne helt enkelt på grund av att det är dennes pengar som påträffats på tjuven.

Bevisfrågan blir en viktig faktor om det antas en redovisningsskyldighet för tjuven. Allmänt sett lär bevisbördan för att någon mottagit medel för annans räkning med redovisningsansvar åvila den som påstår att så är fallet, ty-

piskt sett den huvudman som hävdar separationsrätt till redovisningsmedel.²⁸ Skulle sådana omständigheter styrkas men exempelvis en konkursförvaltare i den redovisningsskyldiges konkurs hävda att separationsrätten bortfallit på grund av medlens sammanblandning med den redovisningsskyldiges medel i övrigt eller att huvudmannen efter överlämnandet gått med på att den redovisningsskyldige ägt disponera över medlen för egen räkning, ligger bevisbördan härför på förvaltaren.²⁹

Denna fördelade bevisbörda bör innebära att den bestulne har bevisbördan för hur stort belopp som stals och att den utpekade personen är tjuven. Båda dessa omständigheter bör ha hanterats i brottmålet så att bördan civilrättsligt är lätt att bära för den bestulne. Däremot bör den bestulne inte ha bevisbördan för att pengar som påträffas hos tjuven verkligen är de pengar som stals. Pengar är i verklig mening fungibel egendomen. Det spelar ingen roll om det stals endast 500-kronorssedlar men påträffas 100-kronorssedlar. Dessa är helt utbytbara. Därefter skulle tjuven ha bevisbördan för att det stulna beloppet har "försvunnit" genom sammanblandning av sådan grad att det inte längre kan spåras. Att han skulle ha beviljats fri dispositionsrätt (kredit) av den bestulne är knappast ett aktuellt bevisstema. I situationen ovan, med den korta tid som förflöt mellan stölden och gripandet, utgör alternativet "omedelbart tillgängligt för avskiljande" inget problem. Om den bestulne styrker hur mycket som stals och minst så mycket kontanter påträffas hos tjuven bör det räcka som bevisning förutsatt att tiden mellan stölden och gripandet är kort.

Rekommendationen är således att det i rättstillämpningen prövas om inte RVL kan användas för att åstadkomma tydligare och snabbare rättvisa i stöldfall, åtminstone i vissa klara fall. Råder det ingen tvekan om att de pengar

²⁸ Se HD:s domskäl i NJA 2007 s. 599 (622) och NJA II 1944 s. 412, SOU 1943:24 s. 27 samt L. Heuman, Bevisbörda och beviskrav i tvistemål, Norstedts 2005, s. 352 ff., och G. Walin, Separationsrätt, Norstedts 1975, s. 113.

²⁹ Se samma rättsfall och även NJA 1999 s. 812 och NJA 1995 s. 367 II. Se även följande uttalande i Rättegångsbalken. En kommentar på Internet, <http://zeteo.nj.se>, under 35:1 RB, "Som angetts i avsnittet om bevisstemat kan även ett rättsfaktummoment vara ett slutligt bevisstema. Ena parten kan ha bevisbördan för ett moment medan den andra parten har bevisbördan för ett annat. Ett exempel på detta synes rättsfallet NJA 1995 s 367 II erbjuda. Fallet gällde rekvisitet "håller avskilt" i lagen (1944:181) om redovisningsmedel. Den part som gjorde gällande att medlen varit avskilda för honom på ett visst konto synes ha getts den huvudsakliga bevisbördan (om än i det konkreta fallet lätt att bära), medan den part som hade haft hand om medlen gavs bevisbördan för att omfattningen och karaktären av egna dispositioner över kontot frantog medlen karaktären av att ha varit avskilda."

som påträffas hos en tjuv härrör från en viss stöld på grund av att tiden mellan stölden och gripandet är kort eller tjuven inte kunnat spendera några pengar medan han förföljts av polisen, även om det kanske gått några dagar efter stölden, bör civilrätten understödja ett omedelbart återlämnande till den bestulne. Återställ stulna pengar till den bestulne på grund av att det är dennes pengar det rör sig om!

